

تعامل حرفه کتابداری و اطلاع‌رسانی با فرآیند جهانی شدن

محمد حسن زاده¹

چکیده

جهانی شدن جوانب مختلف جوامع بشری را با تغییر و تحولات وسیعی روبرو ساخته است. علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی نیز به عنوان شاخه‌ای از علوم اجتماعی تحت تأثیر این تغییر و تحولات قرار گرفته است. در این مقاله با بررسی جهانی شدن، تعاریف و حیطة تأثیرات آن، به صورت اخص به رابطه اطلاعات و جهانی شدن پرداخته می‌شود. اطلاعات‌گرایی به عنوان مفهومی نوین مورد توجه قرار گرفته و در ادامه مقاله، فرصت‌ها و چالش‌های جدی پیش روی کتابخانه‌ها و مراکز اطلاعاتی در تعامل با جهانی شدن تجزیه و تحلیل شده است. سرانجام راهکارها و پیشنهادهایی به عنوان راه حل مسائل موجود به صورت مجزا برای دست‌اندرکاران تصمیم‌گیری کلان، استادان، گروه‌های کتابداری و اطلاع‌رسانی و دانشجویان آن‌ها ارائه شده است.

کلیدواژه‌ها: جهانی شدن، اطلاعات‌گرایی، علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی، کتابخانه‌ها و مراکز اطلاعاتی، راهکارها و پیشنهادهای

مقدمه

جهانی شدن واژه‌ای است که تغییرات چشمگیر در بسیاری از عرصه‌های حیات بشری را در بطن خود می‌پروراند. به دنبال این فرآیند، سیاست، امنیت، اقتصاد، تجارت، فرهنگ، هویت، ارتباطات، فناوری، اطلاع‌رسانی، محیط زیست، منابع طبیعی و تعاریف اجتماعی و سیاسی و فرهنگی، همگی شکل و نمود جدیدی پیدا کرده است. «رولند رابرتسون» می‌گوید: «جهانی شدن، جهان‌شمول شدن صفات خاص، و خاص شدن جهان‌شمولی‌هاست» (اسلامی، 1382).

شناخت وجوه جهانی شدن و تأثیر آن بر نظام‌ها و نهادهای اجتماعی، عرصه تحقیقاتی و قلم‌فرسایی جدید و گسترده‌ای را پدید آورده و ذهن پژوهشگران و صاحبان اندیشه را به خود مشغول کرده است. علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی نیز به منزله یک علم از شاخه‌های علوم اجتماعی (موکهرجی، 1382)، کتابخانه‌ها و مراکز اطلاعاتی به مثابه نهادی اجتماعی، و حرفه کتابداری و اطلاع‌رسانی به عنوان یک حرفه، از تأثیر جهانی شدن در امان نمانده‌اند. بنابراین، بررسی چگونگی تعامل این عرصه اجتماعی با پدیده جهانی شدن می‌تواند مسیرهای حرکت برنامه‌ریزان و دست‌اندرکاران آن را در عصر جدید تبیین کند.

در این مقاله، ابتدا جهانی شدن تعریف و روند آن به اجمال بررسی می‌شود، نقش اطلاعات در فرآیندها و مسائل جهانی به عنوان پیش‌زمینه فعالیت کتابخانه‌ها و مراکز اطلاعاتی تحلیل می‌گردد و در ادامه، زمینه‌های فعالیت و چالش‌های پیش‌روی این مراکز به بحث گذاشته می‌شود. قسمت پایانی مقاله، به ارائه راهکارها و

¹ عضو هیئت علمی دانشگاه تربیت مدرس و دانشجوی دکتری علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشگاه فردوسی مشهد.

نتیجه‌گیری کلی اختصاص می‌یابد. این مقاله از سه جهت می‌تواند مفید تلقی شود: نخست، افزایش اهمیت اطلاعات در معادلات جهانی توجهات بیشتری را به مراکز اطلاعاتی جلب کرده است که به عنوان یک حوزه تحقیقاتی می‌تواند مورد توجه پژوهشگران قرار گیرد؛ دوم، کتابخانه‌ها و مراکز اطلاع‌رسانی در مقابل فرصت‌ها و چالش‌های جدیدی قرار گرفته‌اند که بررسی آن‌ها و ارائه راهکارهای مناسب ضروری است؛ و سرانجام این که آینده حیات حرفه‌ای کتابداران و اطلاع‌رسانان به تعامل با پدیده‌های جدید و طرز برآیند آن‌ها بستگی خواهد داشت.

جهانی‌شدن

واژه جهانی‌شدن، سیالی روزافزون در کالا، خدمات، مشاغل، فناوری‌ها و سرمایه در سرتاسر جهان را توصیف می‌کند. جهانی‌شدن یک پیشرفت جدید نیست، بلکه گام‌های آن در نتیجه پیشرفت فناوری‌های نوین، بویژه در عرصه ارتباطات از راه دور، سریع‌تر شده است (Globalization, 2002).

در فرهنگ «هایپر دیکشنری» جهانی‌شدن به منزله رشد در مقیاس جهانی تعریف شده است (Hyperdictionary, 2002). در برخی موارد، جهانی‌شدن به منزله تجانس جهانی نیز تعبیر شده است. از اواخر دهه 1960، فرآیند جهانی‌شدن در عرصه‌های مختلف اقتصادی، سیاسی و فرهنگی متجلی شده است. جهانی‌شدن، ترکیبی است جهانی از توافقی‌های تجارت آزاد، شبکه جهانی و یکپارچگی بازارهای مالی رقابتی که مرزها و فاصله‌ها را پاک کرده و دنیا را به عنوان یک واحد کل متحد ساخته است (رابرتسون، 1379). هرچند که واژه جهانی‌شدن در ظاهر به پدیده اقتصادی اشاره دارد، اما عواملی وجود دارد که تأثیرات آن را اجتماعی و فرهنگی تر می‌سازد - به این صورت که ایده‌ها، آیین‌ها، حرکت‌های فرهنگی و نظیر آن، همگی به دنبال مبادله کالاها بر فراز مرزهای ملی حرکت می‌کنند (Kluver, 2000).

در عرصه فرهنگی، افزایش روزافزون ارتباطات، رسانه‌ها، ماهواره‌ها بر صحت این نظریه که نوعی تجانس فرهنگی در حال وقوع است مهر تأیید می‌زند. در مقابل، عده‌ای معتقدند که جهان به استقبال برخورد فرهنگ‌ها و تمدن‌ها پیش می‌رود: جهانی‌شدن شامل تراکم دنیا به عنوان یک کل است و از طرف دیگر، افزایش سریع در اجماع و پایه‌گذاری فرهنگ جهانی تلقی می‌شود؛ به طوری که همگون‌سازی به عنوان یکی از ویژگی‌های جهانی‌شدن میلیون‌ها فرصت شغلی ایجاد کرده و باعث شده است که حدود دو تریلیون دلار سرمایه از کشورهای ثروتمند از طریق سهام، سرمایه‌گذاری در اوراق قرضه و وام‌های تجاری به کشورهای فقیر و در حال توسعه منتقل شود (احمدی علی‌آبادی، 1382). البته نباید از یاد برد که فرار سرمایه‌ها و مغزها از کشورهای فقیر به کشورهای ثروتمند نیز اتفاق می‌افتد که از حوصله این بحث خارج است. با وجود این، انسانی که تاکنون در کشور و پایتخت خود بیگانه و نادیده گرفته می‌شد، از طریق شبکه‌های اطلاعاتی و حتی در دورافتاده‌ترین نقاط جهان می‌تواند از اطلاعات هر جای جهان آگاه شود و در بسیاری از گردهم‌آیی‌های مردمی و فعالیت‌های جامعه مدنی مشارکت کند (احمدی علی‌آبادی، 1382).

گرچه جهانی‌شدن در نهایت به ادغام و یکپارچگی موسسه‌های اقتصادی توجه دارد و بیشترین یکپارچگی از طریق مجراهای فناوری اتفاق می‌افتد، اما واژه اطلاعات‌گرایی² نیز در کنار آن مطرح است. اطلاعات‌گرایی، فرآیندی است که در آن فناوری اطلاعات و ارتباطات، بستر لازم برای گفت‌وگوهای فرهنگی و مدنی جامعه بشری را فراهم می‌آورد. این فناوری، تنها رایانه‌ها و اینترنت را دربرنخواهد گرفت، بلکه دیگر فناوری‌های مرتبط را که انتقال اطلاعات یکی از شاخص‌های ابتدایی آن‌ها به شمار می‌رود نیز شامل می‌شود.

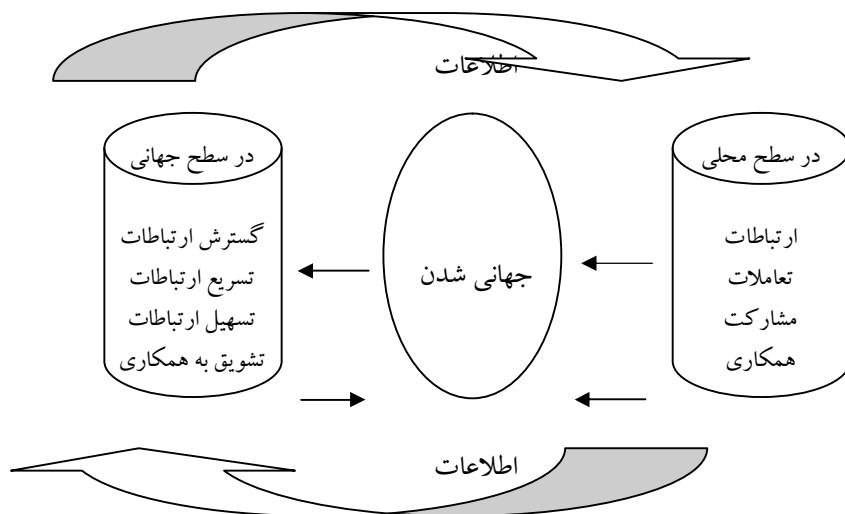
². Informatization

پیشتر، قرن‌ها طول می‌کشید تا یک ایده در جهان اشاعه پیدا کند؛ اکنون این کار در کمترین زمان ممکن به وقوع می‌پیوندد. جهانی شدن موجب باروری فناوری اطلاعات شده و بازار جهانی و انگیزش استراتژیک شفافی برای پذیرش آن ایجاد می‌کند (Kluver, 2000).

جهانی شدن و اطلاعات‌گرایی موجب شده است که افراد جامعه بیش از پیش به اطلاعات و آگاهی و دانش احساس نیاز کنند. می‌توان گفت بشر به سوی جامعه اطلاعاتی در حال حرکت است که در آن، تمامی مناسبات براساس اطلاعات شکل می‌گیرد. با افزایش شهرنشینی و پدیدارشدن اشکال اقتصادی نوین، انقلاب اطلاعات بستر اجتماعی جدیدی را در قالب ظهور جوامع اطلاعاتی، مردم‌سالاری مشارکتی و روح جهانی‌گرایی به وجود خواهد آورد. البته مسائل و مشکلاتی نیز در این راستا وجود دارند. برخی از دانشمندان از تضعیف مفهوم ملت، (Poster, 1999) افزایش اهمیت شرکت‌های چندملیتی، سازمان‌های غیردولتی و مانند آن (Friedman, 1999) سخن به میان می‌آورند که با قوت گرفتن این واحدها فرآیند سیاسی، اقتصادی و فرهنگی با چالش روبرو می‌شود. اطلاعات‌گرایی هنوز هم در عصر جهانی شدن به سوی برجسته‌ساختن نقش و اهمیت اطلاعات در حرکت است و لزوم توجه به این پدیده را ضرورت بخشیده است.

اطلاعات و جهانی شدن

دو پدیده «اطلاعات» و «جهانی شدن» رابطه دوسویه‌ای با همدیگر دارند. از یک سو، اطلاعات نقش و جایگاه خاصی در جهانی شدن دارد و از سوی دیگر جهانی شدن باعث افزایش دسترسی به اطلاعات و درک اهمیت آن شده است. در عرصه اطلاعات نیز جهانی شدن به مثابه تسهیل جریان اطلاعات بر فراز مرزها یا بدون توجه به مرزها تلقی می‌شود (Nayer, 2003). این روند را می‌توان چنین تعبیر کرد که دسترس پذیری اطلاعات موجب تعامل، مشارکت و همکاری روزافزون افراد با همدیگر شده است و این امر به عینیت یافتن جهانی شدن کمک می‌کند. جهانی شدن نیز خود، موجب گسترش، تسریع، تسهیل و تشویق ارتباطات شده است. این تعامل را می‌توان به صورت شکل 1 نشان داد:

شکل 1. تعامل اطلاعات با جهانی شدن

با ازهم‌پاشیدگی موانع یا حداقل ایجاد امکان ارتباط فرامرزی افراد با یکدیگر و جهانی شدن اقتصاد، فرهنگ، سیاست و غیره، افراد در معرض ارتباطات بیشتری قرار گرفته‌اند. پیش از این، چنین زمینه‌های ارتباط تا این اندازه سابقه نداشته. بنابراین افراد برای نیل به موفقیت در روابط شخصی، تجاری، فرهنگی، سیاسی و

غیره به اطلاعات وابسته‌اند و تصمیم‌گیری‌های کارآمد نیز در گرو دستیابی به اطلاعات است. اطلاعات به صورت یک کالا درآمده و ارزش سرمایه‌گذاری در این زمینه آشکار شده است. از طرف دیگر، تعامل و ارتباطات بیشتر، تولید اطلاعات را افزایش داده است و محمل‌های مختلف اطلاعاتی پدید آمده است و مراکز اطلاعاتی، شبکه‌های اطلاعاتی از جمله اینترنت و بزرگراه‌های اطلاعاتی در خدمت تبادل اطلاعات قرار گرفته‌اند. بنابراین، جریان گسترده اطلاعات برقرار می‌گردد. همان‌گونه که اشاره شد، اطلاعات‌گرایی به همزاد جهانی شدن بدل گردیده است. جهانی‌شدن و اطلاعات‌گرایی اشخاص و جوامع را قادر می‌سازد تا در عرصه بین‌المللی اقتصاد، سیاست و منابع فرهنگی ظاهر شوند و در نتیجه، جریان گسترده اطلاعات برقرار می‌گردد. به عنوان نمونه اخبار روزانه مرکزی کره شمالی به اندازه اخبار «سی‌ان‌ان»³ برای همگان از طریق اینترنت دسترس‌پذیر است و می‌توان مانند فریدمن (Friedman, 1999) بر این باور بود که رشد فناوری، دموکراسی اطلاعاتی را به بار آورده است که این دموکراسی توان هماهنگی بین‌المللی را نیز ارتقا می‌بخشد.

در عصر حاضر، می‌توان با استفاده از فناوری اطلاعات، اطلاعات موردنیاز جوامع پیرامون را در دسترس قرار داد. همان‌گونه که گفته شد، جهانی‌شدن باعث افزایش اهمیت اطلاعات شده است و به همین خاطر عصر حاضر را عصر اطلاعات می‌نامند. صنایع اطلاعاتی رونق روزافزونی یافته و مراکز تولید، پردازش و اشاعه اطلاعات وارد حیات اجتماعی، فرهنگی و سیاسی افراد جامعه شده‌اند. همه اقشار جامعه به اطلاعات فراخور خود نیاز دارند و شاید به همین دلیل هم باشد که کارهای اطلاعات‌مدار و دانشی، یکی از ویژگی‌های جهانی‌شدن تلقی می‌شوند (Kluver, 2000)، گردآوری و اشاعه دانش در مرکز ثقل سیاست‌های جامعه اطلاعاتی قرار دارد، همان‌گونه که مالکیت و درآمد در عصر سرمایه‌داری و صنعتی مرکز ثقل بود.

مهارت‌های ارتباطی در دریافت و ارسال دانش، تعیین‌کننده میزان موفقیت یک شخص، سازمان، صنعت یا یک ملت است و به عبارت دیگر موفقیت آن‌ها در گرو گردآوری و به‌کارگیری دانش می‌باشد. مشارکت‌کنندگان در نظام جهانی همیشه خود را نیازمند فراگیری دانش جدید می‌بینند و اکنون به جای استفاده از تقسیم‌بندی‌های جهانی شمال - جنوب، توسعه یافته - توسعه نیافته یا مرکز - پیرامون، از ثروتمندان اطلاعاتی و فقیران اطلاعاتی یاد می‌کنند (Gerrard, 2000).

با توجه به این بحث، می‌توان نتیجه گرفت که در نتیجه جهانی‌شدن، اطلاعات اهمیت بیشتری یافته است. بنابراین، نیاز جوامع به مراکز و نهادهایی که به امور اطلاعات (گردآوری، سازماندهی و اشاعه) بپردازند و افراد جامعه را در دستیابی به اطلاعات موردنیاز از بین توده عظیم اطلاعاتی یاری دهند، افزایش می‌یابد.

کتابخانه‌ها و مراکز اطلاعاتی در کوران توجه

با افزایش تعاملات و ارتباطات جهانی و شکل‌گیری جوامع اطلاعاتی و تداوم فرآیند جهانی‌شدن، اطلاعات و اطلاع‌رسانی جایگاه ویژه‌ای پیدا می‌کند. کتابخانه‌ها و مراکز اطلاعاتی از جمله نخستین نهادها و مراکزی هستند که به طور مستقیم به گردآوری، سازماندهی و اشاعه اطلاعات در اشکال مختلف پرداخته و با تغییرات زمان خود را سازگار نموده‌اند و اکنون در عصر اطلاعات و عرصه جهانی‌شدن، وظیفه سنگینی را بر دوش دارند و در تعامل با این پدیده جهانی، در مقابل فرصت‌ها و چالش‌های ویژه‌ای قرار گرفته‌اند. در بررسی تعامل کتابخانه‌ها و مراکز اطلاعاتی با جهانی‌شدن باید فرصت‌ها، زمینه‌های فعالیت و چالش‌های احتمالی را توأمآ در نظر گرفت تا بتوان تصویری روشن از جایگاه کتابخانه‌ها و مراکز اطلاعاتی در فرآیند جهانی‌شدن ارائه داد.

³. CNN

فرصت‌ها و زمینه‌های فعالیت

1. **ایجاد دسترسی به اطلاعات:** همان‌گونه که می‌دانیم حجم اطلاعات روز به روز افزایش می‌یابد. افزایش اطلاعات علمی، اجتماعی، سیاسی و همه‌جانبه در مقیاس جهانی و پدید آمدن مجراها و رسانه‌های مختلف ارتباطی و افزایش روزافزون تعاملات انسانی، عامل اصلی افزایش حجم اطلاعات می‌باشد. در چنین موقعیتی دسترسی به اطلاعات روزآمد، مناسب و پردازش شده رمز موفقیت اجتماعی، سیاسی و جهانی افراد در سازمان‌ها و دولت‌ها تلقی می‌شود. با توجه به سابقه کتابخانه‌ها و مراکز اطلاع‌رسانی در گزینش، سازماندهی و اشاعه اطلاعات، متخصصان کتابداری و اطلاع‌رسانی می‌توانند در این زمینه فعالیت کنند، نظم مناسبی به اطلاعات بعضاً نابسامان جهانی بدهند و آن‌ها را کانالیزه کنند تا زمینه دسترسی پذیری اطلاعات در بستر فناوری‌های نوین مهیا گردد. تجربیات ارزنده کتابداران و اطلاع‌رسانان، عامل تضمین‌کننده دسترسی مفید به اطلاعات شمرده می‌شود. دسترسی به اطلاعات از بعد دیگری نیز مطرح است: با کالایی شدن اطلاعات و لزوم پرداخت وجه در برابر اطلاعات، احتمالاً قشرهایی از جامعه توان پرداخت چنین وجهی را ندارند؛ بنابراین کتابخانه‌ها و مراکز اطلاعاتی می‌توانند با استفاده از امکانات جامعه و ارائه تخفیف‌های ویژه، این اقشار را زیر چتر حمایتی خود در آورند. با عینیت یافتن جهانی شدن، این امر اهمیت بیشتری می‌یابد و به گفته «سارا آنه لانگ»، رئیس «انجمن کتابداری و اطلاع‌رسانی آمریکا»، کتابخانه‌ها جامعه را می‌سازند اما جامعه امروز یک جامعه جهانی است (Long, 2000). از گفته خانم «لانگ» می‌توان نتیجه گرفت که مسائل پیشین، امروز در یک مقیاس بزرگتر مطرح می‌شوند و نقش کتابخانه‌ها و مراکز اطلاع‌رسانی نیز گسترش می‌یابد.

2. **سوادآموزی:** در عصر حاضر، مفهوم سواد تا حدودی تغییر کرده است. با پیشرفت روزافزون در عرصه محمل‌های اطلاعاتی و فناوری‌های مربوطه، سواد اطلاعاتی به بخشی از ضروریات و نیازهای اجتماعی بشر تبدیل شده است. از آنجا که کتابخانه‌ها و مراکز اطلاعاتی از پیشگامان عرصه اطلاعات و ارتباطات به حساب می‌آیند، بنابراین می‌توانند آموزش سواد اطلاعاتی را به نحو احسن انجام دهند و افراد را در استفاده از اطلاعات و کسب دانش مورد نیاز یاری کنند. در این راستا تهیه استانداردهای سواد اطلاعاتی و برگزاری دوره‌های مناسب و ارائه گواهینامه‌های سواد اطلاعاتی می‌تواند افراد را در ارتباطات علمی و اجتماعی فرآیند جهانی شدن به مهارت‌های لازم تجهیز نماید. با توجه به این که نبود سواد اطلاعاتی یکی از مؤلفه‌های ایجاد فاصله بین جوامع توسعه یافته و در حال توسعه می‌باشد، کتابخانه‌ها می‌توانند در کم کردن این فاصله فعالانه شرکت کنند.

3. **مشارکت در ریشه کن کردن فقر و پشتیبانی از توسعه پایدار:** برخی از مشکلات عدیده‌ای که پیش‌روی کشورهای توسعه نیافته وجود دارد عبارت‌اند از: فقر گسترده، بی‌سوادی بالا، بدهی‌های سنگین، افزایش جمعیت، اتکا به بخش کشاورزی، و مواردی از این قبیل. اطلاعات می‌تواند در کاهش یا حل این مسائل نقش تعیین‌کننده‌ای بازی کند و در زمینه‌های کشاورزی، پزشکی، فناوری و مانند آن‌ها، به ایجاد زیرساخت‌های مستحکم اجتماعی، اقتصادی و فنی موردنیاز برای پشتیبانی از فرآیند توسعه، یاری رساند (Heitzman, 1990).

سازمان یونسکو در طرح میان‌مدت خود به نوعی دیگر موضوع فوق را مورد تاکید قرار داده: دارا بودن و استفاده از دانش، عامل اساسی پیشرفت است. اطلاعات به عنوان شکل قابل انتقال دانش، باید سازماندهی شود و به عنوان یکی از پیش‌نیازهای اصلی توسعه اقتصادی و اجتماعی در اختیار قرار گیرد تا به این ترتیب از منابع طبیعی و پیشرفت‌های علمی و فنی، کشاورزی، صنعت، خدمات، و... استفاده مطلوب صورت پذیرد. به دنبال آن، یکسان‌سازی اطلاعات علمی و فنی یکی از پیش‌شرط‌های پیشرفت در کشورهای در حال رشد می‌باشد.

(Unesco, 1982).

با دستیابی به اطلاعات و راه‌اندازی سازوکارهای تبدیل اطلاعات به دانش، توسعه همه‌جانبه و پایدار جوامع در حال توسعه تضمین می‌شود. به این ترتیب، بدون آسیب‌رساندن به منابع و منافع نسل‌های آینده، از منابع موجود در راستای توسعه و شکوفایی بهره‌برداری می‌شود. حصول چنین شرطی، به سطح آگاهی افراد جامعه بستگی خواهد داشت و کتابخانه‌ها و مراکز اطلاع‌رسانی در این راستا نقش عمده‌ای دارند.

4. توسعه آزادی اندیشه و بیان: در کوران تبلیغات رسانه‌ای قوی و به‌کارگیری ماهواره‌های سخن‌پراکنی از جانب صاحبان قدرت، سرنوشت اندیشه و بیان انسان عصر حاضر در هاله‌ای از ابهام قرار می‌گیرد که جریان یک‌سویه جهانی اطلاعات، گره کور آن به حساب می‌آید. کتابخانه‌ها و مراکز اطلاعاتی می‌توانند بدور از خفقان و تحمیل آرا و عقاید خاص و سانسور، محیط آرام و مناسبی را برای پرورش بذره‌های اندیشه خلاق و راهگشا فراهم آورند و از سوی دیگر بدور از پیش‌داوری و بدبینی، محلی را برای اشاعه و بیان آرا و عقاید افراد و صاحبان اندیشه مهیا سازند. در واقع کتابخانه به‌مثابه عامل تعدیل اثر تبلیغات و سانسور آرا و عقاید عمل می‌کند تا در کوران جهانی‌شدن، همگان بخت حضور در عرصه جهانی و جریان جهانی اطلاعات را پیدا کنند. تحقق چنین امری، موفقیت بزرگی برای نظام کتابداری و اطلاع‌رسانی به شمار می‌آید.

5. حفظ هویت و تنوع فرهنگی به موازات همگن‌سازی فرهنگی: یکی دیگر از نقش‌هایی که کتابخانه‌ها و مراکز اطلاعات می‌توانند برعهده گیرند، کمک به بقای هویت و تنوع فرهنگی ملل مختلف می‌باشد. برخی معتقدند که جهانی‌شدن موجب آسیب‌دیدن رسوم و سنت‌ها، استقلال ملی و انسجام فرهنگی می‌شود. در چنین فضایی که فرهنگ‌های محلی در مقابل فرهنگ یا فرهنگ‌های غالب رنگ می‌بازند، کتابخانه‌ها می‌توانند با حفاظت و اشاعه میراث مکتوب و فرهنگی ملل و ارائه آن به مراجعه‌کنندگان جهانی خود، سناریوی تکمیل مینیاتوری همه فرهنگ‌ها (با ویژگی‌های منحصر به فرد) در قالب فرهنگ جهانی و خاص‌گرایی فرهنگی را عینیت بخشند. این خود وظیفه‌ای بس سنگین و حیاتی است که کتابخانه‌ها در عصر اطلاعات و جهانی‌شدن به دوش خواهند داشت. البته در این راستا نهادها و مراکز مختلفی در خط مقدم قرار خواهند داشت که از آن جمله به موزه‌ها می‌توان اشاره کرد. اما کار کتابخانه‌ها به لحاظ پویابودن سرشت آن‌ها، منحصر به فرد خواهد بود.

6. اعتلای تفاهم بین‌المللی و ارتقای همکاری‌های جهانی: کتابخانه‌ها و مراکز اطلاعاتی با ارائه اطلاعات در مورد فرهنگ‌ها، کشورها و موقعیت‌های مختلف و رخدادهای جهانی به مراجعان خود، به ارتقای تفاهم بین‌المللی و رفع کدورت‌ها و پیش‌داوری‌های ناشی از ناآگاهی کمک خواهند کرد. با گسترش ارتباطات بین افراد و فرهنگ‌ها در نتیجه جهانی‌شدن، هر سند مربوط به یک فرهنگ دیگر، به مثابه نوشدارویی خواهد بود که تفاهم بین‌المللی و بین فرهنگی را از مرگ حتمی نجات خواهد داد. هرچه آگاهی مردم از فرهنگ‌ها و مواردی سایر ملل افزایش یابد، به همان اندازه همکاری و تعامل مسالمت‌آمیز در عرصه جهانی ارتقا خواهد یافت. بنابراین، دهکده جهانی «مک‌لوهان»، با افق‌های روشن و نشانه‌های صلح و صفا عینیت پیدا خواهد کرد.

چالش‌ها

کتابخانه‌ها و مراکز اطلاع‌رسانی و در رأس آن حرفه کتابداری و اطلاع‌رسانی برای استفاده از فرصت‌های مذکور و ایفای نقش مؤثر در فرآیند جهانی‌شدن، با چالش‌هایی روبرو هستند که حرکت این مراکز را برای نیل به اهداف تعیین شده و انجام رسالت محوله اجتماعی و جهانی، با کندی روبرو می‌سازد. چالش‌ها عبارت‌اند از:

1. **چالش‌های مالی:** با افزایش حجم اطلاعات و کیفیت عملکرد کتابخانه‌ها و مراکز اطلاع‌رسانی و مواجهه با موقعیت‌های جدید حاصل از جهانی‌شدن، نیاز به اعتبارات مناسب نیز افزایش می‌یابد. این در حالی است که بودجه‌های این مراکز مناسب با نیازهای آن‌ها افزایش نمی‌یابد و در برخی موارد با کاهش نیز روبرو است. با حرکت دنیا به سوی سرمایه‌داری و محاسبه هزینه - سودمندی مراکز اجتماعی و توجیه اقتصادی آن‌ها، این مراکز آسیب جدی می‌بینند، زیرا سرمایه‌گذاری در چنین مراکزی در کوتاه‌مدت قابل برگشت نیست و از طرف دیگر، درک نادرست برخی سیاست‌گذاران در کشورهای در حال توسعه از ضرورت سرمایه‌گذاری در این زمینه باعث رکود کمی و کیفی آن‌ها می‌شود. بنابراین، توجه جدی کشورها و جوامع به تأمین اعتبار کتابخانه‌ها و مراکز اطلاع‌رسانی (به مثابه سرمایه‌گذاری درازمدت و بنیانی) برای توسعه پایدار بسیار ضروری است. کتابداران و اطلاع‌رسانان باید فلسفه وجودی خود را با توجه به موقعیت‌های جدید و تعریف دقیق آن، برای مسئولان دست‌اندرکار توجیه کنند تا آن‌ها با آگاهی از ضرورت سرمایه‌گذاری در این زمینه و برگشت درازمدت سرمایه، به این امر همت بگمارند.

2. **چالش‌های آموزشی:** تحولات سریع در جوامع کنونی و روند پرشتاب جهانی‌شدن، کتابخانه‌ها و مراکز اطلاع‌رسانی را (که خود را متولی آموزش سواد اطلاعاتی به نسل جدید می‌دانند) در معرض چالش جدیدی قرار می‌دهد. این چالش، همان ضرورت روزآمدسازی و تغییر برنامه‌های آموزشی، دوره‌ها و زمینه‌های تحقیقات علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی است. واحدهای درسی قدیمی اکنون جوابگوی نیازهای امروزی کتابداران و اطلاع‌رسانان و جامعه اطلاعاتی نیست و چنانچه گروه‌های آموزشی کتابداری و اطلاع‌رسانی در لاک عملگرایی افراطی خود باقی بمانند، توانایی لازم برای انجام وظایف جدید را نخواهند داشت. بنابراین، باید برنامه‌های خود را روزآمد سازند، در آموزش مهارت‌های نوین و تحکیم مبانی نظری خود تلاش کنند و خود را برای ورود به عرصه‌های نوین اجتماعی که در آن، نقش‌ها و فرصت‌های جدیدی به عهده آن‌ها است، مهیا سازند. در غیر این صورت رقیبان توانمندی در میان سازمان‌ها و مراکز پیدا خواهند کرد که فرصت طلایی ارتقای منزلت را از آن‌ها سلب کنند. لزوم چنین تغییری در رویکرد پژوهش‌های علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی نیز مصداق دارد و هرچه جامعه کتابخانه‌ها از داخل مرزهای محلی، ملی و منطقه‌ای فراتر می‌رود، زمینه‌های تحقیقاتی این علم نیز دچار تغییر و تحول بیشتری می‌شود. بنابراین، کتابداران و اطلاع‌رسانان باید با ابتکار عمل و خلاقیت، اوضاع را اداره و کنترل کنند؛ یعنی خلاقیت متخصصان در تعیین جایگاه حرفه‌ای از اهمیت فراوانی برخوردار است.

3. **استانداردسازی و مسائل تبادل اطلاعات:** کتابخانه‌ها و مراکز اطلاع‌رسانی امروزی، دیگر به یک محدوده جغرافیایی خاص تعلق کامل ندارند. روزانه هزاران نفر از وبسایت کتابخانه‌ها و مراکز اطلاع‌رسانی سراسر دنیا بازدید و استفاده می‌کنند. پیشینه‌های کتابشناختی که درونمایه مدارک موجود در یک کتابخانه و مرکز اطلاعاتی یا مربوط به یک نویسنده هستند، در کشورهای دیگر بازیابی و استفاده می‌شوند. بنابراین، مسائل موجود بر سر راه انتقال و بازنمون اطلاعات مذکور، یکی از چالش‌های عمده مراکز اطلاعاتی است. گسترش شبکه‌های ارتباطی و اینترنت امکان داد و گرفت اطلاعات را بیش از پیش تسهیل کرده است. کتابداران و کتابخانه‌ها نیز تلاش‌های فراوان و پرباری را در راستای تدوین استانداردهای فراگیر و کارآمد انجام داده‌اند و برخی از این تلاش‌ها، از جمله «دولین کور»⁴ و اندیشه «ابرداده»⁵ در زمینه توصیف یکدست داده‌های کتابشناختی و انتقال آن‌ها، به‌بار نشسته است. اما، هنوز راه زیادی تا تدوین استانداردهای همه‌جانبه و

4. Dublin Core

5. Meta Data

مطلوب باقی است که تلاش بی‌وقفه کتابداران و اطلاع‌رسانان نیز ادامه خواهد داشت.

4. **چالش‌های زبانی:** با گرایش جوامع بشری به سوی جهانی‌شدن، زبان به عنوان عامل ارتباط، بعضاً به صورت یک عامل بازدارنده ارتباط ظاهر می‌شود و چه بسیارند مجموعه‌هایی که به خاطر زبان آن‌ها، برای دیگران قابل استفاده نیستند. کتابخانه‌ها و مراکز اطلاع‌رسانی می‌توانند حداقل با ارائه چکیده‌ای از آن منابع به یکی از زبان‌های زنده دنیا، نقش خود را به عنوان حافظ هویت فرهنگی و رابط بین فرهنگ و داشته‌های علمی و فرهنگی ملل مختلف و اعتلای تفاهم و درک بین‌المللی ایفا کنند. تحقق این امر مستلزم هزینه، وقت و بودجه و نیروی انسانی مناسبی است که بیشتر کتابخانه‌ها از فقدان یا کمبود آن رنج می‌برند. مسائل زبانی بسیار گسترده‌تر از آن چیزی است که در اینجا مورد اشاره قرار گرفت. در اینجا تنها به این نکته بسنده می‌کنیم که مسائل زبانی، یک چالش عمده در عرصه روابط علمی و اجتماعی محسوب می‌شوند و این چالش در عصر حاضر همچنان ادامه دارد.

نتیجه‌گیری

جهانی‌شدن به عنوان یک پدیده همه‌جاگستر، موجب تغییرات اساسی در ساختارها، ارتباطات و مناسبات دنیا شده است و این فرآیند همچنان روبه جلو در حرکت است. همزمان با فرآیند جهانی‌شدن، اطلاعات‌گرایی به صورت گرایش غالب جوامع درآمده و جوامع اطلاعاتی در حال پدید آمدن می‌باشند. اطلاعات، کالای اساسی و ماده اولیه تصمیم‌گیری‌ها و مناسبات اجتماعی و سیاسی و اقتصادی تلقی می‌شود و کتابخانه‌ها و مراکز اطلاعاتی به عنوان متولیان سنتی و باسابقه امور اطلاعات و اطلاع‌رسانی، با فرصت‌ها و چالش‌های جدیدی مواجه شده‌اند که طرز تعامل و برآیند با آن‌ها تعیین‌کننده جایگاه این حرفه در جامعه جهانی آینده خواهد بود. متخصصان کتابداری و اطلاع‌رسانی باید از فرصت پیش‌آمده استقبال کنند و به تثبیت جایگاه اجتماعی خود بپردازند. لازم به ذکر است که برخی معتقدند به دنبال تضعیف دولت - ملت‌ها در اثر جهانی‌شدن، گروه، مجموعه یا شورایی که توانایی اجرای قوانین سنگین و نوپرداز را داشته باشد، رهبری نظام‌های فضا - منطقه‌ای یا جهان چندبعدی را برعهده خواهند گرفت. به طور یقین، رهبری چنین نظام فراگیری بسیار پیچیده است و گروه اداره‌کننده آن باید شاخص‌هایی داشته باشد که به شرح زیر است (پیشگامی فرد، 1380):

1. گروه اداره‌کننده دهکده جهانی، شخص یا اشخاصی هستند که قادر باشند رهبری جمعی از نخبگان کره زمین را به عهده بگیرند و به عبارتی، باید بتوانند برای چگونه فکر کردن متفکران جهان برنامه‌ریزی کنند و مهم‌ترین شاخص رهبری جهان در بحبوحه جهانی‌شدن را داشته باشند؛
 2. قدرت بهره‌برداری از تولیدات فکری نخبگان را دارا باشند؛
 3. قدرت تشخیص و پاسخگویی به همه نیازهای جامعه جهانی را به عنوان اجزای سیستم جهانی داشته باشند؛
 4. توانایی لازم برای تنظیم قوانین ارتباطی میان نظام‌های فضا - منطقه‌ای را داشته و سازوکارهای لازم برای پیشگیری از هر نوع تصادم احتمالی بین نظام‌های مذکور را ایجاد کرده باشند.
- همه این شاخص‌ها برازنده یک گروه دانشمند و دانش‌مدار و دانش‌پرور است. کتابخانه‌ها و مراکز اطلاعاتی می‌توانند در پرورش چنین افرادی و تأمین نیازهای اطلاعاتی آن‌ها نقش عمده داشته باشند.

راهکارها و پیشنهادها

با توجه به موارد مطرح‌شده در طول مقاله و ماهیت موضوع، سه نوع پیشنهاد ارائه می‌شود:

راهکارها و پیشنهادهایی برای دست‌اندرکاران تصمیم‌گیر

1. درك موقعیت کنونی جهان یکی از ضرورت‌های اساسی است که در صورت تحقق آن دستیابی به جایگاه مناسب در روابط و مناسبات جهانی دسترس‌پذیر خواهد بود؛
2. با توجه به اهمیت اطلاعات و دانش در مناسبات اجتماعی و بین‌المللی و توسعه پایدار جوامع، ارج نهادن به فرآیند و عوامل دست‌اندرکار، موجب تضمین بهره‌مندی همگان از این پدیده حیاتی خواهد شد؛
3. سرمایه‌گذاری در زمینه اطلاعات و بسترسازی برای جریان بهینه اطلاعات علمی و فرهنگی، یک سرمایه‌گذاری درازمدت سودآور خواهد بود که تصمیم‌گیران در سطح کلان باید به این امر عنایت داشته باشند؛
4. تحکیم زیرساخت‌های اطلاعاتی و اطلاع‌رسانی موجب تضمین رشد و توسعه می‌گردد و افق‌های روشنی را در پیش روی آینده مملکت قرار می‌دهد، که نیازمند توجه بیشتر از سوی مسئولان رده‌بالا است.

راهکارها و پیشنهادهایی برای استادان و گروه‌های کتابداری و اطلاع‌رسانی

1. دانش‌مدار بودن یکی از خصوصیات ضروری برای جامعه‌امروزی است. گروه‌ها و استادان کتابداری و اطلاع‌رسانی به سهم خود می‌توانند در تربیت افرادی با این ویژگی پیشگام باشند؛
2. تغییر و تحولات سریع در عرصه علم و فناوری، ضرورت روزآمدسازی و همگامی با پیشرفت‌ها را بیش از پیش توجیه می‌کند. در این روند، استادان و گروه‌ها در صف مقدم قرار دارند؛
3. اساتید و گروه‌های کتابداری و اطلاع‌رسانی حتماً باید دانشجویان خود را به فراگیری مهارت‌های نوین و لازم برای ایفای نقش در جامعه‌امروزی (که در طول مقاله به آن‌ها اشاره شد) هدایت و راهنمایی کنند؛
4. در جهان امروز، تثبیت نظری و توجیه فلسفه وجودی حرفه کتابداری و اطلاع‌رسانی با توجه به ضرورت‌های امروزی اهمیت بسزایی دارد. اساتید و گروه‌های کتابداری و اطلاع‌رسانی در این زمینه وظیفه سنگینی برعهده دارند تا جوانان را نیز برای این امر مهیا کنند؛
5. اساتید، گروه‌ها و انجمن کتابداری و اطلاع‌رسانی می‌توانند در مقابل چالش‌ها و نیازمندی‌های نوین رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی با آمادگی و تیزبینی اقدام کنند و به چالش‌ها پاسخ مناسب دهند.

راهکارها و پیشنهادهایی برای دانشجویان

1. جهانی شدن و گسترش ارتباطات و اطلاعات گرای، فراگیری برخی مهارت‌ها را برای متخصصان اطلاع‌رسانی ضروری ساخته است. فراگیری بهنگام مهارت‌ها برای دانشجویان این حرفه ضروری است؛
2. رسیدن به جامعه‌ای مطلوب و سطح بالای آگاهی شهروندان آن، با هم مرتبط‌اند. دانشجویان رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی باید ایده‌های بهینه‌سازی جامعه و بالابردن سطح آگاهی شهروندان در همه زمینه‌ها را در ذهن خود پرورش دهند؛
3. جهانی شدن، تعامل بیشتر با جامعه جهانی را تسهیل و ضروری کرده است. بنابراین پرورش افکار جهانی و مهیا شدن برای تعامل مطلوب باید مورد توجه دانشجویان رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی قرار گیرد؛
4. شناساندن حرفه در سطح جامعه محلی و بین‌المللی نیز می‌تواند در ارتقای وجهه حرفه ما مفید واقع شود. دانشجویان نیز می‌توانند در این عرصه فعالانه وارد شوند.

منابع

- احمدی علی‌آبادی، ک. (1382). **جهانی‌شدن و دستاوردهای آن**. روزنامه ایران. پنجشنبه 16 مرداد. ص 5.
- پیشگامی فرد، ز. (1380). **نگرشی ژئوپولیتیکی بر پدیده جهانی‌شدن: تئوری نظام‌های فضا - منطقه‌ای**. تهران: سپاه پاسداران انقلاب اسلامی.
- اسلامی، مسعود. (1382). **منطق جهانی‌شدن: بخش واپسین (مصاحبه)**. همشهری. پنجشنبه 10 مهر. بخش اندیشه.
- رابر تسون، خ. (1379). **گفتمان‌های جهانی‌شدن**. ترجمه رضا استاد رحیمی هریسی. اندیشه امروز، چهارشنبه 17 اردیبهشت. ص 11.
- موکهرجی، آ.ک. (1382). **تاریخ و فلسفه کتابداری**. ترجمه اسدالله آزاد. تهران: کتابدار.

Border, B. (1995). **Jihad vs. Mc world: how globalization and tribalism are reshaping the world**. New York: Random House.

Friedman, T. (1999). **The Lexus and Olive tree: understanding globalization**. New York: Basic books.

Gerrard, A.L. (2000). **Globalization, information and developing countries: A selected guid to information resources**. [online]. Available at:
<http://slis.ualberta.ca/issues/alg1/global.htm/>

Globalization. (2002). [online]. Available at:
<http://canadianeconomy.gc.ca/english/economy/globalization.html>

Heitzman, J. (1990). "Information system and development in the third world". **Information processing and management**. Vol. 26, No. 4, P 490.

Hyperdictionary. (2002). under "Globalization". [online]. Available at:
<http://www.hyperdictionary.com/dictionary/globalization>.

Kluser, R. (2000). **Gobalization, information and intercultural communication**. [online] Available at:
<http://acjurnal.org/holdings/vol3>.

Long, A. S. (2000). **Sister libraries**. [online]. Available at:
<http://www.ala.org/sisterlibraries/>

Nayyer, K. (2003). "Globalization of Information: Intellectual Property Law implications". **First Monday: free journal on the internet**. [online]. Available at:
<http://www.firstmonday.dk/issues/issue7-1/nayyer/>

Poster, M. (1999). "National identities and communications technologies". **The information society**. Vol. 15, No. 4, P 236.

Unesco. (1982). "Draft medium-term plan (1984-1989)". **Second part,VII. Information systems and access to knowledge**. General conference fourth extraordinary session. Paris. P 157.